

6. Фаустова И.В. Влияние нарушенных детско-родительских отношений на проявление эмоционального неблагополучия в детском возрасте // Современные проблемы науки и образования. 2015. №5.
7. Чалова Н.О. Дисфункціональні сім'ї: поняття та особливості їх створення. Актуальні проблеми психології: Зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка. Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія. 2013. Т. X. Вип. 25, С. 525–539

Ольга Шевченко

*Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка*

ОСОБЛИВОСТІ ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ СФЕРИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

У ситуації політичної і економічної криза, яка ускладнює формування гармонійної особистості та обумовлює зростаючу потребу в професійній допомозі психологів, особливої актуальності набуває цілеспрямований розвиток ціннісно-сміслової компетентності майбутніх психологів, гармонізації їх системи ціннісних орієнтацій, що лежать в основі вибору і регуляції поведінки та діяльності. З огляду на те, що ціннісні орієнтації є важливою психологічною характеристикою особистості, чимало наукових розвідок вітчизняних і зарубіжних дослідників присвячено аналізу цього психологічного явища в контексті взаємозв'язку з суспільними та особистісними цінностями.

Історично склалися дві фундаментальні концепції: перша пов'язує цінності з вітальними потребами людства, тим, що має значення для життєвого інтересу, вимагає задоволення прагнень; друга визнає їх надвітальними утвореннями, як певний «Абсолют», найвищий вимір людської духовності [7]. І. Штученко зазначає, що «система ціннісних орієнтацій визначає життєву перспективу та напрям розвитку особистості» [8]. На думку автора, «узгодженість ціннісних орієнтацій є найважливішою передумовою самореалізації особистості». Разом з розвитком ціннісних орієнтацій особистості, розвивається її автономія, самодостатність та соціальна компетентність, що дозволяє вільно

орієнтуватися у зовнішньому світі та ефективно взаємодіяти з ним. Таким чином, ціннісні орієнтації є складним багатофункціональним феноменом, що проявляється у спрямованості особистості та відіграє важливу роль в суб'єктивному сприйнятті себе та навколишньої дійсності.

У вітчизняній психології тема дослідження функцій ціннісної сфери представлена досить детально. Прийнято виділяти 5 основних функцій цінностей, які реалізуються через ціннісні орієнтації та установку: 1) ставлення до світу; 2) ставлення до себе; 3) інтенціональна; 4) регулююча; 5) орієнтаційна. Сьогодні також виділяють багато інших функцій смислової сфери, залежно від мети дослідження: особистісно-утворююча; інтеграційна; інструментальна; адаптаційна; захисна; функція соціалізації; функція моделювання майбутнього (О. Асмолов, Б. Братусь, А. Сірій, В. Франкл, Л. Шелехова, І. Ялом).

У психології доволі поширеними є дослідження цінностей та смислів у зв'язку з мотиваційними утвореннями особистості. Мотиви, які стимулюють діяльність особистості й наділяють її особистісним смислом, О. Леонтьєв назвав «смислоутворювальними мотивами». Саме ці мотиви займають найвищу сходинку в мотиваційній ієрархії особистості, являючись ключовими в її житті, вчинках та виборах [1]. Отже, цінності, як і смисли, регулюють мотивацію. Завдяки їм розв'язуються конфлікти та протиріччя в мотиваційній сфері особистості, визначається її життєва перспектива тощо.

З огляду на особливість нашої теми роботи, варто зазначити важливе місце ціннісно-смислової сфери у професійному становленні студента. У дослідженні Г. Радчук [5] ціннісно-смилові орієнтації молоді особистості у процесі навчання і професійної підготовки узагальнюються в суб'єктивній позиції студента як усталеному, суб'єктивно-пристрасному смислопороджувальному центрі структури особистості, що детермінує активний характер професійно-особистісного саморозвитку у процесі фахової освіти. На її думку, аксіогенез є складним нелінійним творчим процесом вільного вибору особистістю певних ідеалів, сенсожиттєвих установок, який зумовлює ціннісно-цільовий вектор її самореалізації в контексті цілісної життєдіяльності [5].

Професіоналізація в психологічній сфері діяльності виступає, як вказує О. Бондаренко, не тільки процесом входження й освоєння професії, але й, одночасно, здійсненням особистісного та професійного саморозвитку, формуванням норм, мети, змістів професії та засобів їх досягнення. Якість і успішність професійної діяльності психолога, насамперед, залежить від того, чи зможе студент-психолог, перебуваючи в освітньому просторі, побудувати власну модель професійної діяльності, яка включатиме не тільки впевнене володіння технологією професійної діяльності, але й ціннісно-рольове бачення майбутньої професії та себе в ній [2].

На студентський вік припадає процес активного формування соціальної зрілості. Видимим показником цього процесу є ціннісно-смісловий розвиток особистості. Соціальна зрілість передбачає здатність кожної молодої особи оволодіти необхідною для суспільства сукупністю соціальних ролей (спеціаліста, батька, матері, громадського діяча). Студентська молодь, за визначенням А. Петровського, – це мобільна соціальна група, метою діяльності якої є організована за певною програмою підготовка до виконання високих професійних та соціальних ролей у матеріальному і духовному виробництві. Активна взаємодія з різними соціальними утвореннями, а також сама специфіка навчання у ВНЗ сприяють формуванню у студентів активної життєвої позиції, зміцненню їх зв'язків з іншими соціальними групами суспільства [4].

Отже, реалізація індивіда в суспільстві відбувається через самовизначення і вияв активної позиції стосовно життєвих цінностей. Відповідно, професійна ідентифікація та особистісне самовизначення мають ціннісно-сміслову природу, згідно з якою ціннісні орієнтації дають змогу проектувати власні цілі і домагання на майбутнє. На основі самовизначення особистості виробляються вимоги до обраної професійної сфери, здійснюється фахове становлення майбутнього спеціаліста [6]. Загалом, особистісне самовизначення має ціннісно-сміслову організацію, що сприяє активному обранню людиною своєї позиції щодо суспільно виробленої системи ціннісних орієнтацій та окресленню на цьому підґрунті змісту свого існування.

Отже, у навчанні майбутніх психологів надзвичайно важливим є осмислення та переживання викладеного матеріалу ВНЗ. Осмислення відбувається активніше, коли людина переживає кризу або «екзистенційний вакуум». Також налічуються ще 2 варіанти, в яких можлива активізація процесу осмислення та активності студента: споглядання, переживання мистецтва та діалог. Власне в останньому ми вбачаємо якісний інструмент роботи у ВНЗ.

Важливу роль у формуванні аксіосфери майбутнього фахівця відіграє діалогічна взаємодія викладача та студента [3]. Лише за умови використання педагогом діалогічної стратегії, суб'єкти впливу матимуть можливість реалізувати власну індивідуальну, особистісну позицію у процесі навчання і виховання. За умови реалізації освітнього діалогу у вищому навчальному закладі відбуваються зміни соціальних ролей викладача і студента й актуалізація суб'єктних позицій, коли викладач створює умови для саморозвитку особистості студента. Крім того, освітній діалог постає циклічним процесом обміну не стільки інформацією, скільки смислами та емоціями, що самоорганізується завдяки рефлексивній комунікації суб'єктів – викладачів та студентів. Це спосіб синергійного взаємозв'язку викладача і студента, розвивальна взаємодетермінація та взаємне конструювання їх професійно-особистісного аксіогенезу, що опосередковується змістом професійної освіти. Тому, повноцінний освітній діалог залежить від трьох складників: діалогічності викладача (особистісної готовності та професійної здатності викладачів до організації освітнього діалогу), діалогічності навчального матеріалу (як фрагменту змісту освіти, що розглядається), діалогічності студента (діалогічної культури та суб'єктної позиції).

Експериментальне дослідження, орієнтоване на вияв домінуючих цінностей студентів, осмислення життя, а також на особливості особистості, які характерні для професії психолога, проводилося в 2019 – 2020 роках на базі ТНПУ імені В. Гнатюка. Усього у дослідженні прийняли участь 50 студентів. Було використано методики: «Тест смисложиттєвих орієнтацій» Леонтьєва, «Ціннісний опитувальник» Ш. Шварца у модифікації Карандашева для

вивчення цінностей особистості, методу визначення рівня самоактуалізації особистості «САМОАЛ» Е. Шострома в модифікації Н. Каліної і А. Лазукіна.

Проведене експериментальне дослідження особливостей ціннісно-сислової сфери майбутніх психологів дозволило встановити показники осмислення життя, рівень самоактуалізації студентів – майбутніх психологів, а також виявити їх актуальні мотиваційні цінності. Загалом, було виявлено, що із досліджуваних показників найбільш вираженими є креативність і цінності. У старших курсів на високому рівні також проявилася здатність до орієнтація у часі. Також було виявлено тенденцію недовіри до природи людини, бар'єри у прийнятті і розумінні інших. Дана характеристика є однією з найважливіших для майбутнього психолога і на ці результати варто звернути увагу учасникам освітнього процесу.

Також ми визначили, що мотиваційні цінності у більшості студентів проявляються на рівні «ідеалу» та «поведінки» майже однаково, що свідчить про осмислений вибір та діяльність (а саме універсалізм, безпека та доброта). Проте, на рівні поведінки близькою стає «самостійність», яка конфліктує з цінністю «безпека», що свідчить про можливу наявність у студентів внутрішньої боротьби та фруструючих чинників щодо набуття самостійності мислення та дій.

Важливим у нашому дослідженні є те, що за результатами низькі показники має «осмислення життя». Ця сфера є надзвичайно важливою для кожної людини і її важливість для психолога також надзвичайно висока.

Шляхом кореляційного аналізу ми встановили пряму залежність «осмисленості життя» і цінності «тут і тепер» з «позитивним ставленням до людей у цілому». Це є одним з основних чинників, що обумовлює створення у ВНЗ діалогічного спілкування між викладачами та студентами, особливо це стосується майбутніх психологів. Також виявлено, що чим якісніше осмислюється майбутнє і цілі, тим вища спонтанність і природність характерна студентам. Власне, такий результат дозволяє нам визнати важливість осмислення свого життя для майбутнього психолога, для його професійного становлення у сфері

допомоги іншим людям. А також є потреба у гармонізації ціннісно-сміслової сфери студентів у процесі навчання у ВНЗ, необхідної для становлення ефективного майбутнього фахівця.

На основі нашого емпіричного дослідження ми можемо зробити висновок, що «осмисленість життя» впливає на якості майбутнього психолога, які необхідні для професійного становлення.

Список використаної літератури

1. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. Москва : Политиздат, 1975. 352с.
2. Овсянецка Л.П. До проблеми психологічної сутності домагань особистості. Філософія, соціологія, психологія. Івано-Франківськ : Прикарпатський ун-т ім. В. Стефаника. 1999. Вип. 3. № 1. С. 55–62.
3. Пелех Ю.В. Теоретико-методичні засади ціннісно-сміслової готовності майбутнього педагога до професійної діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ, 2010. 36 с.
4. Петровский А.В. Категориальная система психологии. Вопросы психологии. 2000. № 5.
5. Радчук Г.К. Психологія аксіогенезу особистості у контексті вищої професійної освіти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра психол. наук : 19.00.07. Київ, 2011. 44 с.
6. Филиппов А.А., Кондратьева Л.Л. Профессиональная ориентация и профессиональное самоопределение личности. Активность личности в общении и профессиональное самоопределение. Львов : Прогресс, 1976. С. 65-76.
7. Філософський словник соціальних термінів. Харків : Р.И.Ф., 2005. 672 с.
8. Штученко І.Є. Ціннісно-мотиваційні детермінанти формування кар'єрної спрямованості студентів технічних спеціальностей. Проблеми екстремальної та кризової психології. 2015. №18. С. 259–267.

Вероніка Шкраб'юк

*ДВНЗ “Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника”*

Василь Серденько

*Івано-Франківський обласний центр соціально-психологічної реабілітації
дітей*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

Постановка проблеми. В людському житті найскладнішим перехідним етапом є саме підлітковий вік, коли людина відзначається підвищеною вразливістю до всього того, що робить її дорослою. У цьому віці відбувається форму-